

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.24.21>

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПСИХІАТРИЧНУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Головко К.В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного і адміністративного права
факультету права та міжнародних відносин
Державного некомерційного підприємства «Державний університет
«Київський авіаційний інститут»*

Актуальність проблеми. Важливість теми обумовлена глибокими трансформаціями, які відбуваються у сфері охорони психічного здоров'я в умовах цифровізації медичних послуг. Психіатрична допомога, що традиційно характеризується високим рівнем конфіденційності та чутливістю інформації, стикається з новими викликами в цифровому середовищі: зростає ризик порушення інформаційних прав пацієнтів, ускладнюється забезпечення згоди осіб з обмеженою дієздатністю, виникають прогалини у правовому регулюванні зберігання, обробки та видалення медичних даних.

З огляду на особливу вразливість осіб із психічними розладами, питання забезпечення їхнього права на захист персональних даних, конфіденційність, а також доступ до телемедичних послуг і механізмів підтримуваного прийняття рішень набувають першочергового значення.

Таким чином, дослідження інформаційно-правового механізму реалізації права на психіатричну допомогу в умовах цифровізації є своєчасним і суспільно значущим, оскільки воно дозволяє визначити напрямки вдосконалення законодавства та управлінських рішень з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних технологічних реалій.

Мета статті – проаналізувати теоретичні засади та практичні аспекти інформаційно-правового забезпечення права на психіатричну допомогу в цифровому середовищі.

У роботі розглядаються: сутність інформаційно-правового механізму в психіатрії; сучасне нормативно-правове регулювання доступу до психіатричної допомоги з використанням електронних інструментів; проблеми реалізації інформаційних прав пацієнтів із психічними розладами; питання конфіденційності та захисту даних про психічне здоров'я.

Цифровізація системи охорони здоров'я кардинально змінює способи надання медичної допомоги, в тому числі психіатричної. Використання електронних систем, телемедицини, мобільних застосунків та інших цифрових інструментів відкриває нові можливості для реалізації права людини на охорону здоров'я, закріпленого в Конституції України (ст. 49) [1] та конкретизованого у законах.

Разом з тим цифровізація системи охорони здоров'я супроводжується й появою нових комплексних викликів – правового, етичного та організаційного характеру. Особливої актуальності в цьому контексті набувають питання забезпечення інформаційних прав пацієнтів, зокрема права на отримання достовірної інформації про стан здоров'я, права на конфіденційність та права на доступ до персоналізованих медичних даних. Для осіб із психічними розладами ці гарантії мають особливе значення, оскільки сфера психічного здоров'я традиційно пов'язана з підвищеним рівнем соціальної стигматизації та потребує посиленого режиму конфіденційності. В умовах цифрового середовища, що характеризується

високим ступенем уразливості персональних даних, виникає необхідність у впровадженні надійних та ефективних правових механізмів їх захисту.

Інформаційно-правовий механізм у сфері психіатричної допомоги можна умовно визначити як сукупність правових норм та інституцій, що регулюють збирання, зберігання, обробку й обмін інформації, пов'язаної з наданням психіатричної допомоги, а також забезпечують реалізацію та захист прав пацієнтів у цій сфері.

В умовах цифровізації та стрімкого впровадження електронних сервісів такий механізм покликаний гарантувати, з одного боку, доступність і якість психіатричної допомоги, а з іншого – дотримання прав людини, зокрема права на приватність та інформаційну безпеку [3, с. 306].

Право на психіатричну допомогу є складовою права на охорону здоров'я і передбачає гарантії доступу осіб з психічними розладами до необхідних медичних послуг без дискримінації. Закон України «Про психіатричну допомогу» (далі – Закон про психіатричну допомогу) у ст. 2 визначає, що законодавство про психіатричну допомогу базується на Конституції України та Основах законодавства України про охорону здоров'я [2].

Держава бере на себе гарантії забезпечення громадян психіатричною допомогою та соціальним захистом осіб, які страждають на психічні розлади.

Інформаційно-правовий механізм реалізації права на психіатричну допомогу в умовах цифровізації охорони здоров'я охоплює сукупність взаємопов'язаних елементів, до яких належать: 1) нормативно-правові акти, що регламентують інформаційні відносини у сфері надання психіатричної допомоги та визначають правові підстави збору, зберігання, обробки і передачі відповідних даних; 2) організаційно-інституційні засоби, зокрема державна політика та цифрова інфраструктура охорони здоров'я (eHealth), які забезпечують функціонування систем електронного

документообігу, реєстрів та телемедичних сервісів; 3) правозастосовна практика, що включає діяльність компетентних органів з контролю за дотриманням інформаційних прав пацієнтів, порядок розгляду звернень та скарг, а також формування судової практики у справах про порушення прав осіб із психічними розладами в інформаційному контексті.

Варто зазначити, що Україна протягом останніх років активно й цілеспрямовано впроваджує електронні інструменти в медичну сферу.

Як вказує С. Булеца, у 2016 році в нашій країні розпочато реформу в галузі охорони здоров'я, яка передбачала створення інформаційно-телекомунікаційної системи для автоматизування обліку медичних послуг і управління медичною інформацією під назвою eHealth і була визнаною однією з найперспективніших у світі. Досягнення від впровадження автоматизованої системи eHealth сьогодні – це електронні рецепти на лікарські препарати, формування та закриття листка непрацездатності без відвідування лікаря, консультації з понад 19 тисячами лікарів, 17,2 мільйона укладених декларацій з лікарями. Одночасно створено інформаційний сайт для пацієнтів helsi.me, за допомогою якого громадяни можуть обрати собі сімейного лікаря, підписати з ним декларацію на надання послуг, записатися на вакцинацію чи на прийом до лікаря в зручний для себе час, онлайн слідкувати за своєю медичною картою та призначенням лікаря [4, с. 357].

Таким чином, вже близько десяти років в Україні функціонує національна електронна система охорони здоров'я (ЕЗОЗ; eHealth), що забезпечує автоматизований облік медичних послуг та управління медичною інформацією в електронному вигляді.

Дана система дозволяє кожному пацієнту швидко отримати доступ до власної медичної інформації (наприклад, через кабінет пацієнта), а лікарям – бачити комплексну картину здоров'я пацієнта, виписувати електронні направлення, рецепти тощо [6].

ЕСОЗ накопичує величезну кількість персональних даних про здоров'я громадян, тому її функціонування регулюється спеціальними нормами про захист інформації.

Базовим законом, що регулює цифровізацію в охороні здоров'я, є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [8]. У 2023 році було прийнято Закон №3301-IX від 09.08.2023 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування телемедицини», яким вперше комплексно врегульовано поняття електронної охорони здоров'я та телемедицини послуг [9]. Цим законом до Основ було введено низку нових визначень і положень. Зокрема, закріплено визначення: «електронна охорона здоров'я (eHealth)» – як система взаємоприйнятних інформаційних відносин усіх суб'єктів сфери охорони здоров'я, що базуються на використанні цифрових технологій для підтримки галузі охорони здоров'я, включаючи медичні послуги, профілактику, медичну освіту, дослідження тощо.

Закріплені законодавчо засади телемедицини важливі й для психіатричної допомоги, адже телепсихіатрія стає дієвим інструментом розширення доступу до психіатра, особливо для пацієнтів у віддалених регіонах чи з обмеженою мобільністю. Відповідно до нової ст. 35-6 Основ, медична допомога із застосуванням телемедицини надається з метою забезпечення пацієнту своєчасного доступу до допомоги, профілактики, діагностики, спостереження і контролю стану здоров'я, лікування, і може здійснюватися шляхом телеконсультацій, теледіагностики, телереабілітації тощо [8].

Важливо, що законодавець приділив увагу й питанню захисту даних при телемедицині послугах. У ст. 6 Основ, де йдеться про права пацієнтів, тепер прямо зазначено, що кожен має право на кваліфіковану меддопомогу із забезпеченням належного рівня захисту персональних даних [8]. Тобто впровадження телемедицини супроводжується вимогою

гарантувати конфіденційність і безпеку збереження даних.

Варто зазначити, що у сфері охорони здоров'я захист даних регламентується комплексом актів. Окрім Закону України «Про захист персональних даних» [10], є спеціальні галузеві акти. Постанова КМУ № 411 від 25.04.2018 р. «Деякі питання електронної системи охорони здоров'я» [11] визначила порядок функціонування ЕСОЗ, вимоги до реєстрації та автентифікації користувачів, обміну даними тощо.

В цьому нормативному документі і пов'язаних наказах МОЗ закріплюються заходи кібербезпеки, зокрема шифрування медичної інформації, розподіл рівнів доступу. У 2021 р. також була схвалена Концепція розвитку електронної охорони здоров'я (розпорядження КМУ від 28.12.2020 р. №1671-р) [12], яка передбачає модернізацію ЕСОЗ і інтеграцію нових сервісів. З точки зору прав пацієнтів, важливо, що кожен пацієнт має можливість доступу до своїх електронних медичних записів і контролю над ними. На практиці це означає, що особа може, наприклад, через свій електронний кабінет дізнатися, які лікарі переглядали її дані, може надати або скасувати доступ іншим фахівцям, побачити призначення і результати аналізів онлайн.

У сфері психіатричної допомоги на сьогодні не передбачено окремого спеціалізованого реєстру, відокремленого від загальної медичної системи. Відомості про надання психіатричних послуг вносяться до електронної системи охорони здоров'я нарівні з іншою медичною інформацією. У цьому контексті постає важливе завдання – забезпечення належного рівня захисту особливо чутливих даних, зокрема діагнозів психічних розладів або психічного статусу пацієнта.

Незважаючи на досить розвинене нормативне регулювання, практична реалізація інформаційних прав пацієнтів у сфері психічного здоров'я в умовах цифровізації залишається досі проблемною. Серед основних викликів необхідно виділити наступні:

1) *Недостатня обізнаність пацієнтів.* Багато осіб з психічними розладами та їхні родичі не знають про своє право на отримання зрозумілої інформації щодо діагнозу та лікування, не усвідомлюють можливостей електронної системи охорони здоров'я (eHealth) і не реалізують право на контроль за доступом до своїх даних. Низький рівень цифрової грамотності ускладнює використання цифрових інструментів захисту прав [6].

2) *Проблеми з наданням згоди.* Більшість пацієнтів психіатричних закладів мають часткову чи повну недієздатність. Згода на обробку даних чи лікування надається опікунами, однак це часто має лише формальний характер. В Україні не запроваджено механізмів підтримуваного прийняття рішень, що обмежує інформаційні права таких осіб у цифровому середовищі [3, с. 307].

3) *Баланс конфіденційності та інформування родичів.* З одного боку, закон захищає медичну таємницю, з іншого – родичі, які доглядають за пацієнтами, потребують інформації. Цифрові інструменти, як-от електронний доступ або телемедичні сеанси за участі сім'ї, можуть допомогти, але їх практична реалізація недостатньо розвинена.

4) *Технічні та інфраструктурні бар'єри.* Телепсихіатрія досі залишається недоступною для багатьох пацієнтів через відсутність технічних засобів, інтернету, приватного простору чи навичок користування цифровими сервісами, особливо у вразливих груп населення [6].

Всі ці проблеми свідчать про потребу не лише в нормативному врегулюванні, а й у розвитку практичних механізмів підтримки пацієнтів у реалізації їхніх інформаційних прав в умовах цифровізації.

У контексті психіатричної допомоги цифровізація охорони здоров'я посилює ризики порушення конфіденційності та приватності пацієнтів. Варто виділити основні проблеми й загрози, пов'язані із захистом даних про психічне здоров'я в цифровому просторі:

- 1) *Незаконний доступ і витіки інформації.*

Електронні бази даних можуть стати об'єктом кібератак або зловживань з боку персоналу. Витік даних про психіатричний діагноз здатен призвести до дискримінації та інших соціальних наслідків; 2) *Конфіденційність телемедичних консультацій.* Застосування неконтрольованих платформ (месенджерів) не гарантує належного рівня захисту. Необхідне затвердження МОЗ стандартів телепсихіатрії, зокрема шифрування, верифікації пацієнта, обмеження відеозаписів [5]; 3) *Зберігання та видалення інформації.* Відсутній чіткий механізм видалення чи обмеження доступу до застарілих або некоректних медичних записів. Доцільно було б впровадити архівацію з обмеженням доступу для звичайних користувачів при збереженні можливості доступу за рішенням компетентного органу; 4) *Проблема анонімності.* Баланс між потребою ідентифікації для медичних процедур та правом на анонімність залишається неврегульованим [7]. На нашу думку доцільно впроваджувати кодування чутливих діагнозів для захисту пацієнта в непрофесійних чи публічних документах.

Узагальнюючи, слід зазначити, що сфера забезпечення конфіденційності та захисту персональних даних у медичному середовищі, зокрема у сфері психіатричної допомоги, перебуває у стані постійної трансформації під впливом технологічного розвитку. Ефективне правове регулювання у цій сфері вимагає не лише своєчасного оновлення нормативної бази відповідно до нових викликів, а й формування сталих інституційних та етичних підходів. Позитивною тенденцією є орієнтація України на імплементацію європейських стандартів захисту даних, однак цього недостатньо без належного рівня правосвідомості усіх учасників медичних правовідносин. Формування культури конфіденційності як елементу щоденної практики медичних працівників і пацієнтів є ключовим чинником ефективної реалізації інформаційних прав у сфері охорони здоров'я. Без усвідомлення важливості принципу приватності з боку фахівців і користувачів навіть

найкращі правові моделі можуть залишитися неефективними.

Висновки. Інформаційно-правовий механізм реалізації права на психіатричну допомогу в Україні перебуває в стадії активного розвитку під впливом цифровізації. Сучасні виклики вимагають оновлення як нормативного підґрунтя, так і адміністративних практик із урахуванням специфіки психіатричної допомоги. Особливу увагу необхідно приділяти захисту інформаційних прав осіб із психічними розладами – права на доступ до інформації, конфіденційність, інформовану згоду та належне зберігання персональних медичних даних.

У цьому контексті актуальним є удосконалення законодавства щодо доступу до елек-

тронних медичних записів, впровадження механізмів підтримуваного прийняття рішень, посилення відповідальності за неправомірний доступ до психіатричних даних та розробка спеціалізованих протоколів телемедичних послуг у сфері психіатрії. Важливо також забезпечити належну цифрову грамотність медичного персоналу та пацієнтів, аби уникнути зловживань і порушень прав у нових умовах.

Загалом, ефективна реалізація права на психіатричну допомогу в цифрову епоху потребує комплексного підходу, що поєднує правове регулювання, етичні стандарти, технологічні інструменти та суспільну чутливість до потреб найбільш вразливих категорій населення.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню особливостей інформаційно-правового механізму реалізації права на психіатричну допомогу в контексті цифрової трансформації системи охорони здоров'я в Україні. Зазначено, що цифровізація відкриває нові можливості для доступу пацієнтів до медичних послуг і підвищення якості психіатричної допомоги, однак водночас породжує нові виклики у сфері правового регулювання, зокрема щодо захисту персональних даних, конфіденційності, інформованої згоди та забезпечення рівного доступу до цифрових послуг.

Проаналізовано законодавчу базу, що регулює інформаційні права пацієнтів у сфері психіатрії, включаючи Конституцію України, закони України, а також міжнародні акти. Визначено ключові елементи інформаційно-правового механізму: нормативні положення, організаційні інструменти (зокрема, Електронна система охорони здоров'я) і правозастосовні практики.

Окреслено основні проблеми реалізації інформаційних прав осіб з психічними розладами: низький рівень обізнаності пацієнтів про свої права, складнощі з отриманням згоди від осіб з обмеженою дієздатністю, порушення конфіденційності у цифрових комунікаціях, технічні бар'єри доступу до телемедицини, відсутність спеціального регулювання зберігання та видалення чутливих медичних даних, а також недостатність нормативного врегулювання анонімності в цифровому середовищі.

Приділено увагу необхідності вдосконалення законодавства та управлінських механізмів, зокрема впровадженню підтримуваного прийняття рішень, розробці протоколів телепсихіатрії, посиленню кібербезпеки медичних реєстрів, а також підвищенню цифрової грамотності серед медичних працівників і пацієнтів. Обґрунтовано, що ефективна реалізація права на психіатричну допомогу в цифрову епоху можлива лише за умови поєднання правових, етичних та технологічних підходів.

Ключові слова: психіатрична допомога, цифровізація, інформаційні права, конфіденційність, персональні дані, правовий механізм, телемедицина, правовий статус.

Holovko K.V. Information and legal mechanism for the implementation of the right to psychiatric care in the context of digitalization of healthcare

Summary

The article is devoted to the study of the features of the information and legal mechanism for the implementation of the right to psychiatric care in the context of the digital transformation of the healthcare system in Ukraine. It is noted that digitalization opens new opportunities for patient access to medical services and improves the quality of psychiatric care; however, it also generates new challenges in the field of legal regulation, particularly in regard to personal data protection, confidentiality, informed consent, and ensuring equal access to digital services.

The legislative framework governing patients' information rights in the field of psychiatry is analyzed, including the Constitution of Ukraine, national laws, and international legal instruments. The key elements of the information and legal mechanism are identified: normative provisions, organizational tools (including the Electronic Health System), and law enforcement practices.

The article outlines the main problems in the implementation of information rights of persons with mental disorders: low awareness among patients about their rights; difficulties in obtaining informed consent from persons with limited legal capacity; breaches of confidentiality in digital communication; technical barriers to access telemedicine services; lack of specific regulation on the storage and deletion of sensitive medical data; and insufficient legal provisions regarding anonymity in the digital environment.

Particular attention is paid to the need to improve legislation and administrative mechanisms, including the introduction of supported decision-making, the development of telepsychiatry protocols, strengthening cybersecurity of medical registries, and increasing digital literacy among healthcare providers and patients. It is substantiated that effective implementation of the right to psychiatric care in the digital age is possible only through the integration of legal, ethical, and technological approaches.

Key words: psychiatric care, digitalization, information rights, confidentiality, personal data, legal mechanism, telemedicine, legal status.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1489-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 19. Ст. 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.
3. Богданець А.В. Нормативно-правове забезпечення надання психіатричної допомоги в примусовому порядку. *Право та інновації*. 2024. № 16. С. 305–310. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/480/498>.
4. Булеца С.Б., Менджул М.В., Калько А.І. Цифровізація права на медичну допомогу: порівняльний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 356–360. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299994/292416>. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.63>.
5. Новий порядок надання психіатричної допомоги в стаціонарах: орієнтир на гідність і права людини // Міністерство охорони здоров'я України. 06 березня 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/novy-i-poriadok-nadannia-psykhiatrychnoi-dopomohy-v-statsionarakh-orientyr-na-hidnist-i-prava-liudyny>.

6. Куропась І. Діджиталізація медицини: виклики та переваги. 09 серпня 2022. URL: <https://www.prostir.ua/?news=didzhytalizatsiya-medytyny-vyklyky-ta-perevahy>.
7. Новий порядок надання психіатричної допомоги в стаціонарах: орієнтир на гідність і права людини замість каральної психіатрії радянського зразка // Міністерство охорони здоров'я України. 05 березня 2024. URL: <https://moz.gov.ua/uk/novij-porjadok-nadannja-psihiatrichnoi-dopomogi-v-stacionarah-orientir-na-gidnist-i-prava-ljudini-zamist-karalnoi-psihiatrii-radjanskogo-zrazka>.
8. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування телемедицини: Закон України від 26 грудня 2023 р. № 3301-IX / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 89. Ст. 336. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3301-20#Text>.
10. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
11. Деякі питання електронної системи охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF#Text>.
12. Про схвалення Концепції розвитку електронної охорони здоров'я: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 р. № 1671-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1671-2020-%D1%80#Text>.